

-
8. Пятаков Георгий Леонидович (Автобиография) // Деятели СССР и революционного движения России: Энциклопедический словарь Гранат. – М., 1989.
  9. Кравченко Б. Соціальні зміни і національна свідомість в Україні ХХ ст. / Пер. з англ. – К., 1997.
  10. Майстренко Іван. Передмова // Документи українського комунізму. Вступна стаття І. Майстренка. – Нью-Йорк, 1962.
  11. Гошуляк І.Л. Ленін і Компартія України // Про минуле – заради майбутнього / Упоряд. Ю.І. Шаповал; редкол.: І.Ф. Курас та ін. – К., 1989.
  12. Каганович Л. Памятные записки рабочего, коммуниста-большевика, профсоюзного, партийного и советско-государственного работника. – М., 2003.

Summary

The article is dedicated to the determination issue of Soviet Ukraine government's nature. The author makes conclusion it was represented by nomenclative elite, having certain authoritative power but depending on central elite. The main sources of nomenclative elite formation were Bolsheviks – natives of Ukraine, Soviet Party officials sent from Russia and representatives from other parties in Communist Party (Bolshevik) of Ukraine.

В. Ю. Васильєв

ДИНАМІКА ДИКТАТУРИ: СТОСУНКИ “ЦЕНТР–СУБЦЕНТР” ВЛАДИ В РАДЯНСЬКІЙ УПРАВЛІНСЬКІЙ СИСТЕМІ В УСРР–УРСР (20–30–ТІ РР. ХХ СТ.)

Процеси глобалізації сучасної цивілізації обумовлюють необхідність прискореного розвитку ефективних форм політичної системи, державного правління та устрою, що спираються на глибокі історичні традиції українського народу, дозволяють налагодити комплекс взаємовідносин між державою і суспільством, задіяти механізми громадянської активності й контролю за владою. У цьому контексті демократичні трансформації українського суспільства, його держави, наближення до стандартів життя Європейського співтовариства вимагають рішучої відмови від ментальних структур, ідеологічних конструцій, організаційної будови, практики діяльності держави радянського типу.

Актуальність розвитку демократичних процесів та процедур в Україні посилюється тим, що реформи останніх двадцяти років часто-густо мали хаотичний характер, серед політиків, державних діячів, у громадській думці побутують фрагментарні, здебільшого ідеалістичні уявлення щодо сучасної моделі політичної системи та ролі в ній держави, котрі мало пов'язані з реаліями та розумінням своє-

рідності історичного шляху України в ХХ-ХХІ ст. Таке становище – не випадкове, адже українське суспільство має незначний досвід демократичних процесів та процедур, а його кілька поколінь жили за умов радянської (антидемократичної) за своєю суттю влади. Вона, за допомогою компартійно-радянської конструкції органів управління, застосування формально демократичних процедур та маніпулювання громадською думкою, приховувала тоталітарний, з середини 1950-х рр. – авторитарний політичний режим, широко застосовувала репресії проти різних соціальних та національних груп суспільства.

Незважаючи на значний доробок у світових та вітчизняних гуманітарних науках з проблем природи й механізмів дії радянської влади на різних етапах її існування, характеру політичних репресій, управління державним терором в СРСР й, зокрема в УСРР-УРСР, інтелектуальний аналіз цієї проблематики залишається одним з пріоритетних напрямків історичних досліджень. У статті робиться спроба виявити недостатньо вивчені аспекти тих суспільних явищ, що позначаються, як "радянська влада", "радянська держава". Словосполучення наводяться у лапках не випадково, оскільки за широко відомими та вкрай міфологізованими дефініціями приховувалася диктатура компартійної олігархії на чолі з вождями – В. Ленінім, а потім Й. Сталінім. Це не означає, що ради, як органи влади, не мали широких управлінських повноважень, проте ними керували комітети Компартії.

Принагідно зауважимо, – компартійні лідери не приховували, що радянська влада є "диктатурою пролетаріату" або "пригноблених та експлуатованих мас", але ретельно уникали натяку на власну диктаторську владу. Науковий аналіз цієї жажливої диктатури, що спиралася на широкомасштабний державний терор, мав свої особливості, які наклали відбиток на сучасний стан дослідження проблем в українській історичній науці. Нині українські вчені оперують, переважно, категоріальним апаратом так званої "тоталітарної школи", яка формувалась протягом 1920-1930-х рр. і набула широкого поширення у період "холодної війни" кінця 40-х – початку 80-х рр. ХХ ст.

1923 р. в Італії вперше з'явився термін "тоталітаризм", який італійські фашисти почали використовувати у пропаганді "тотального духу, тотальної єдності" у межах "тотальної держави". Так, 1925 р. Б. Муссоліні вживав термін для характеристики фашистського руху [1, с.55-56]. Німецькі нацисти майже не згадували цю дефініцію, її критикували італійські антифашисти, утім, вона постійно зустрічалася в економічних та психологічних дослідженнях західноєвропей-

---

ських інтелектуалів, які намагалися порівняти фашизм, нацизм та комунізм.

Протягом 1940-х – 1960-х рр. у центрі англомовної історіографії-радянології знаходилося питання природи “сталінської держави” та її взаємовідносин із суспільством. Старше покоління істориків у ті роки дотримувалося поглядів “тоталітарної школи” (Х. Арендт, К. Фридрих, З. Бжезинський та ін.) [2; 3], що репрезентувала ідеологію ліберальної демократії, а антисталінські соціалісти й марксистські інтелектуали (Західної Європи, особливо Німеччині) трактували події у СРСР як дегенерацію/термідор революції. За таких умов «тоталітаризм» протягом десятиріч слугував базою для наукового розуміння моделей державності в СРСР, нацистській Німеччині, муссолінівській Італії, що мали суттєві відміни від ліберально-демократичних режимів (Велика Британія, США).

Симпатички “тоталітарної школи” стверджували – радянська тоталітарна система була унікальною формою державного управління, що з’явилася у ХХ ст. В основі їх критичного ставлення до “сталінського тоталітаризму” знаходився нині широко відомий, так званий “синдром шести характеристик” З. Бжезинського .

Віддамо належне вченим тих років, адже вони стверджували, що тоталітаризм – “породження Європи” в усіх своїх іпостасях – є антиліберальною, антидемократичною, репресивною політичною практикою, котру широко використала диктатура, що підкорила собі суспільство. Іншими словами – це була найбільш жорстока та жаклива форма державної влади. Представники різних гуманітарних наук слушно підкреслювали, що в диктатурі провідну роль відігравала тоталітарна ідеологія, яка надавала їй цілісного, системного явища. Цікаво, що відповідно до будь якої телеологічної картини світу, всі люди підвладні “вищій силі/силам”, але земну долю вибирають самі, завдяки власним діям. Щодо тоталітарних ідеологій, то вони розміщують у центрі світу людину, яка є самодостатня та самовладна, що на практиці означає – обрані індивіди, соціальні групи та організації спроможні вирішувати долю багатьох людей.

Філософсько-ідеологічні та політичні парадокси ідеї “totalitas/totalite” – всеохоплюваності, цілісності, єднання – полягають у тому, що вона не має негативного ціннісного навантаження, але її політична реалізація неминуче супроводжується примусом та

Ці характеристики: ідеологія, що претендує на загальне переулаштування світу; одна партія, яка часто-густо очолюється однією людиною; терористична поліція; монополія на засоби зв’язку; монополія на озброєння; централізована планова економіка. Див.: Friedrich C.-J., Brzezinski Z. Вказ. праця.

насиллям. Оскільки індивіди, громадяни, нації, людство різні, встановити соціальні рівність, гармонію, єдність можливо тільки за допомогою або реалізації внутрішнього вибору людини на користь свідомого самообмеження, або насильства, характерного для різних тоталітарних режимів.

Представники "тоталітарної школи" переконливо довели, що всі тоталітарні режими з'являлися з рухів, які стимулювалися соціальною або національною ураженістю та/або надихалися ідеями переулаштування світу чи даного суспільства. У випадку Російської імперії початку ХХ ст. виникла політична партія нового типу, від початку існування орієнтована В. Леніним на універсальне переулаштування соціального порядку, світову революцію, збройну боротьбу, що несла у собі величезний потенціал реалізації харизматичних ідей насильницькими методами у випадку приходу до влади. Після 1917 р. ці методи перетворювалися у сутність політики Компартії – відверто терористичної по відношенню до суспільства.

Одночасно у світовій історіографії публікувалися праці Е. Карра, Р. Девіса, І. Дойчера, М. Левина [4; 5; 6; 7] та ін., які розглядали події у Радянському Союзі поза сегментами "тоталітарної школи". Утім, ці дослідження аналізували події "радянської історії" без належної уваги до соціальних та національних проблем, які залишалися "неораним ланом" для інтелектуальних зусиль, хоча дозволяли висвітлити суттєві механізми функціонування феномену, що отримав назву "сталінська диктатура". Названі вище історики зосередилися на змінах у Компартії та її керівництві після захоплення влади у центрі Росії, проблемах встановлення життєздатної системи державного управління, економічної модернізації, існування СРСР в умовах міжнародної ізоляції тощо.

Починаючи з 1960-х рр., в США та Західній Європі нова хвиля вчених, зокрема соціальних істориків, привернула увагу до соціальних та національних факторів історичних процесів в СРСР, піддала жорсткій критиці "тоталітарну школу". Не вдаючись до детального аналізу наукових дискусій (вони тривали до середини 1990-х рр., а іноді спалахують й нині), відзначимо, що так звані "ревізіоністи" доводили нездатність "тоталітарної концепції" адекватно пояснити радянську історію. Вони стверджували, що суспільство в СРСР у міжвоєнний період не було атомізованим та дезорганізованим під впливом репресивного тиску держави. Навпаки формувалися нові соціальні ієрархії, вертикальні та горизонтальні зв'язки, з'явилася висока соціальна мобільність. Це свідчило про динамізм радянського суспільства, що формувалося, й не було пасивним об'єктом політики вождів [8, р.357-373].

На думку істориків – “ревізіоністів”, “тоталітарний підхід” до вивчення радянської історії, особливо сталінського періоду, фокусував увагу лише на Компартії та державі, а суспільство розглядалося як результат дій влади. Воно вивчалось у межах категорій “сталінського марксизму”, тобто “робітничий клас”, “селянство”, “інтелігенція”, що викривлювало реальну картину різноманітності та складності структури сталінського суспільства. Узагальнюючи висновки “ревізіоністів”, підкреслимо принципово важливі моменти їхніх поглядів: режим мав менший контроль над суспільством, ніж проголошував, його дії були скоріше імпровізацією, ніж частиною чітко окресленого плану, його радикальні рішення часто-густо розходилися з намірами місцевих керівників й мали численні незаплановані соціальні наслідки. Така логіка призвела згодом, наприклад, до радикальних тверджень Г. Риттершпорна, який вважав, що політичні рішення того часу визначалися тиском “мас на Сталіна”, а отже чистки 1936-1938 рр. були викликані народним незадоволенням свавіллям, корупцією та неефективністю правлячого класу [9].

Але історики П. Кенез, С. Коен, Р. Конквест не погоджувалися з такими підходами, вказували, що лише політичні репресії й державний терор надають вірний кут зору на процеси в СРСР, отже дослідження тоталітарного режиму були цілком обґрунтованими [10, р.395-400]. Вчені вказували, що терор організовувався та управлявся державою, руйнуючи зв'язки між суспільством та державою. Він був присутнім у кожному явищі радянського життя принаймні до смерті Сталіна, тому сталінізм – кривава система.

Термін сталінізм увійшов до наукового обігу не випадково. 1975 р. Р. Такер організував конференцію, на якій вчені віддавали перевагу не поняттю “тоталітаризм”, а “сталінізм”, як ідеології та політичній практиці комуністичного режиму кінця 1920-х – початку 1950-х рр. Обговорювалися проблеми співвідношення сталінізму з попереднім ленінським та дореволюційним періодами історії Росії. Р. Такер вказував, що з кінця 20-х рр. ХХ ст. сталінізм вступив у вирішальний етап розвитку, названий істориком “революцією згори”. Інтерес привернула точка зору Т. Ригби, який вважав сталінізм комбінацією тиранічної влади та “моноорганізованого суспільства” [Див.: 11].

Аналіз дискусій у світовій історіографії свідчить, що складнощі у вивченні радянської історії полягають, перш за все, у відсутності адекватних понять, які здатні описувати своєрідність процесів, що відбувалися в СРСР. Історики застосовують категоріальний апарат, вироблений у умовах ліберально-демократичних режимів, що не дає адекватної характеристики радянської держави, режиму її фун-

кціонування, взаємовідносин із суспільством. Що ж стосується так званої "кризи концепції тоталітаризму", про яку багато говорилося останніми роками, то вона пов'язана не стільки з її статичністю, ідеологізованістю, скільки з пошуком адекватної теоретичної основи для описання феномену тоталітаризму.

Пояснимо цю засадничу теоретичну проблему досліджень таким чином: у тоталітарній державі майже ніщо не відповідає своїй назві. Є "конституція", заповнена брехливими твердженнями, "парламент", який одногослосно приймає закони, що вироблені у надрах партійно-державного апарату, "партія", яка не є партією у звичайному розумінні (вільною спілкою однодумців), а державною машиною, "вибори" із заздалегідь підібраними безальтернативними кандидатами, "радянська влада", якою керують партократи, "профспілки", що допомагають експлуатувати людей, "суд", який не встановлює істину на основі закону, а втілює настанови "партії-держави".

Нова ситуація у науковому середовищі виникла з розпадом СРСР, відкриттям нових архівних джерел. Вчені у країнах СНД розпочали не лише висвітлювати "білі плями" у пошуках дещо трансцендентальної "правди історії", але й спробували віднайти нові концептуальні підходи до пояснення історичних процесів радянської доби. Процес осмислення ролі радянської держави, її керівництва, "відсталості та модернізації" суспільства, соціальних аспектів політичної боротьби та економічних трансформацій, настроїв й моделей поведінки тривав у світовій історіографії.

В Україні особлива роль у концептуалізації історії України між двома світовими війнами належить С. Кульчицькому [12]. Він висунув і обґрунтував низку теоретичних положень щодо природи радянської влади та державності в Україні, механізмів її функціонування, що можуть бути розвинуті у подальших наукових дослідженнях.

Особливе значення, на наше погляд, має твердження вченого про "субцентр влади" («харківський партійно-радянський центр») в радянській Україні. Не зважаючи на зрозумілу й коректну характеристику радянської влади, як олігархічної диктатури керівництва Компартії, термін "субцентр влади" дозволяє логічно пояснити процес делегування владно-управлінських функцій комуністичними вождями до різних партійно-державних структур та інститутів у радянській управлінській системі. Цей процес обумовлювався, перш за все, складним характером держави та суспільства.

Нові праці істориків різних країн світу довели, що з точки зору управління природа диктатури була "полікратичною" – управлінські функції здійснювали партійні органи різного рівня, урядовий апарат та радянські органи (зрозуміло, що вони були зрощені в умовах дик-

татури), господарський апарат, керівництво ВНК-ОДПУ-НКВС, Червоної армії тощо. Проте, на відміну від ліберально-демократичних режимів, усі інститути та шаблі управління об'єднувалися у високо централізованій системі управління, яку очолювало політбюро Компартії, а керівники загальнодержавних інститутів репрезентували їх інтереси на вищому партійно-державному рівні. Зі зміною пріоритетів у політиці керівництва Компартії змінювалась структура та обсяг управлінських функцій партійно-державних інститутів. Але показово, що лише в окремих випадках радянські лідери протягом 1920-1930-х рр. реагували на громадські настрої та думку, що є неодмінним атрибутом функціонування ліберально-демократичних політичних режимів.

Природно виникає запитання: як діяли більшовики у суспільстві, якщо вони не мали підтримки, зокрема, в українському селі, українському інтелектуальному середовищі? Як відбувалося вироблення політичних рішень, їх здійснення (те, що у політичних науках має назву “policy-making”) у такому випадку? Відповідь “тоталітарної школи” лунала б наступним чином: за допомогою насилля, що, в принципі, відповідає дійсності, але не дозволяє поглибити наукове розуміння природи радянської влади та державності. “Ревізіоністи” протягом 1990-х рр. шукали канали тиску на владу окремих соціальних груп, форми їх взаємодії з режимом. Продуктивним виявився так званий “корпоративістський підхід”, тобто дослідження балансу, що коливався, між центральним керівництвом та інституціональною автономією у кожній специфічній сфері політики. Конкретно-історичне вивчення нюансів такого балансу дозволяє подолати певну схоластичність “тоталітарних” та “ревізіоністських” підходів.

Зрозуміло, що радянська держава, як будь-яка інша, діяла не в “вакуумі”, але вона завжди спрямовувалася вищим політичним керівництвом, яке було глибоко ідеологічно вмотивованим. Якщо мова йдеться про ліберально-демократичні політичні режими та суспільства, то за них сильна, ефективна держава розвивається як координуючий центр з метою зміцнення суспільного порядку, збереження єдності країни, регулювання конфліктів між соціально-політичними групами, мобілізації ресурсів для розвитку суспільства й його захисту. Утім, тотальна/тоталітарна радянська держава знищує ринкову економіку, намагається витіснити її плановою з метою побудови “безкласового” комунізму та “підведення під себе” відповідних безтоварних економічних відносин. У такій ситуації держава породжує проблеми розподілення ресурсів та планування. Вона не в змозі забезпечити ефективне та справедливе розподілення, а плануючі органи приречені на помилки. Тому завжди існують проблеми

управління, що породжують численні конфлікти між його структурами та між ними й суспільством.

До цього додавалися суперечки щодо шляху трансформації селянства: погляді аграрників-марксистів протистояли поглядам економістів-"неонародників" (А.В. Чаянов та інші), а рішення колективізувати та розкуркулити селянство означало перемогу аграрної марксистської концепції, завдяки чому у країні сформувалася сталінська політична система з опорою на колгоспний лад; лідери поліетнічної держави вирішували питання розвитку/формування національних мов, культур, інших структурних чинників сучасних націй, намагаючись не допустити стимулювання "буржуазного націоналізму" та посилити унітарний характер держави; зовнішня політика протягом 1920-1930-х рр. трансформувалася від ідеї світової революції до нормалізації відносин з "капіталістичним оточенням", а потім – до пропозицій створення системи колективної безпеки. Важливим чинником внутрішніх змін в диктатурі слугувала боротьба лідерів Компартії за одноосібну владу, перемогу в якій отримала група Сталіна, котрий протягом 1930-х рр. перетворив диктатуру партійної олігархії в одноосібну диктатуру з елементами тиранії (від 1936-1938 рр.).

Слід враховувати, що Сталін та його прихильники намагалися якнайширше використати передові на той час досягнення західних технологій, побудувати промислово розвинуте, урбанізоване, освічене суспільство. Це було часткою величезного ідеологічного проекту створення нової соціалістичної/комуністичної цивілізації. Проблеми на цьому шляху для них полягали у відсутності матеріальних та людських ресурсів для реалізацій гігантської утопії. 1917-1920-ті рр. стали першою спробою комуністичного штурму в Росії та Україні, що супроводжувався спробами перенести світову революцію до інших країни Європи та Азії. Відступ, розпочатий наприкінці 1920-го р., після поразок від польських військ (отримав за ініціативою В. Леніна назву "нова економічна політика") мав на меті об'єднати ресурси Росії та України, інших радянських республік, реінтегрувати їх у велику централізовану державу, щоб незабаром здійснити новий комуністичний штурм.

Наприкінці 1920-х рр. група Сталіна ініціювала "великий перелом" (за словами Р. Такера "сталінську революцію згори"), що був другою спробою комуністичного штурму. Вона призвела до грандіозної гуманітарної катастрофи – голодомору 1932-1933 рр., перетворила Україну у "полігон сталінських репресій"[13, с.254-267; 14, с.19-53], – за словами українського історика Ю. Шаповала.

Вчені з різних країн світ заявляють, що після смерті Леніна лише Сталін мав чітке уявлення про те, яким чином має бути побудована радянська система влади та управління [15; 16], реалізовував свої уявлення кровавими насильницькими методами. Він домінував у політичному житті СРСР від 1924 р. до 1953 р., без розуміння його цілей та механізмів діяльності ми не можемо вірно розуміти вузлові пункти радянської історії. Новітні дослідження істориків свідчать, що Сталін відіграв вирішальну роль в прийнятті рішень щодо колективізації сільського господарства, індустріалізації країни, провокуванні широкомасштабного голодомору, “великому терорі” 1936-1938 рр. тощо.

Названі вище історичні процеси, ініційовані “згори” вищим політичним керівництвом СРСР та особисто Сталіним, надають змогу стверджувати, що радянську історію не можна розглядати як лінійний процес побудови комунізму. Навпаки, це були викликані діями компартійних вождів розриви у житті суспільства, його трансформації, які відбувалися за періодами консолідації влади. Проте, суспільство аж ніяк не було глиною, з якої вожді “виліплювали” за власним бажанням комуністичне суспільство й “нову радянську людину”. Недарма оточення Сталіна створювало його культ – символ єднання режиму із суспільством. Це був вимушений крок у спробах подолати глибоку кризу легітимності влади в суспільстві.

Іншою проблемою є те, що кожна спроба комуністичних лідерів трансформувати суспільство викликало зміни у системі управління. Згаданий вище баланс владних функцій та управлінських повноважень між центральним керівництвом й інституціональною автономією (галузевою та регіональною) змінювався шляхом конфліктів.

Чи відповідають такі міркування соціологічним теоріям, котрі пояснюють природу феномена влади? Так, але логічно коректним буде віднайти таке розуміння влади, яке можливо співвіднести з теоретичними уявленнями більшовицьких вождів. Для цього доцільно використати кілька продуктивних ідей з біхевіористських, реляціоністських та структурно-функціоналістських концепцій влади. По-перше, владу в тоталітарній державі можна характеризувати як відносини панування-підкорення, впливу одних політичних акторів на інших. По-друге, такі відносини внутрішньо напружені, конфліктні, тому що панування обмежує волю людини, яку змушують підкоритися. Панування досягається у процесі підкорення, завдяки цілеспрямованим діям. Владний процес є дискретним, тобто сукупністю взаємопов'язаних актів/дій, якими себе проявляє та стверджує пануючий.

Цікаво, що 1920 р. Ленін написав, що наукове поняття диктатури означає ніяк не обмежену, ніякими законами, ніякими правилами не утиснуту владу, що спирається безпосередньо на насилля [Наводиться за російським виданням. Див.: 17, с.383]. Як бачимо, влада для вождя Компартії – це насилля, а отже дискретні дії панування-підкорення.

Таке розуміння влади надає можливість досліджувати внутрішню динаміку диктатури, процес вироблення та реалізації рішень, зокрема вивчити стосунки між центром радянської влади та держави у Кремлі та субцентром влади в Харкові-Києві. Нині можна стверджувати, що диктатура компартійних лідерів не була монолітною, не зважаючи на високо централізований характер влади. Вона трансформувалася на різних щаблях управління у різні періоди радянської історії. Яким чином коливався баланс влади та управління між центром та субцентрами влади, яку роль відіграв субцентр влади в радянській Україні у змінах диктатури, ще належить з'ясувати історикам.

Джерела та література

1. Работяжев Н.В., Соловьев Э.Г. Феномен тоталитаризма: политическая теория и исторические метаморфозы. – М., 2005.
2. Arendt H. The Origins of Totalitarianism. – New-York, 1951.
3. Friedrich C.-J., Brzezinski Z. Totalitarian Dictatorship and Autocracy. – Cambridge-Massachusetts, 1956.
4. Карр Э. История Советской России. – М., 1990. – Кн. 1. Большевицкая революция 1917-1923.
5. Davies R. The Industrialisation of Soviet Russia 1: The Socialist Offensive. The Collectivisation of Soviet Agriculture, 1929-1930. – Hampshire; London, 1980.
6. Дойчер И. Троцкий в изгнании: Пер.с англ. – М., 1991.
7. Lewin M. Russian Peasants and The Soviet Power. – L., 1975.
8. Fitzpatrick S. New Perspectives on Stalinism // Russian Review. – October 1986. – Vol. 45. – № 4.
9. Rittersporn G.T. The State against Itself: Social Tendencies and Political Conflict in the USSR, 1936-1938 // Telos. – 1979. – № 41; Idem. Stalinist Simplifications and Soviet Complications: Social Tensions and Political Conflicts in the USSR, 1933-1953. – New York, 1991.
10. Kenez P. Stalinism as Humdrum Politics // Russian Review. – October 1986. – Vol. 45. – № 4.
11. Stalinism / R.C.Tucker (ed.). – N.Y., 1977.
12. Кульчицкий С.В. Україна між двома війнами (1921-1939 рр.). – К., 1999.
13. Шаповал Ю., Пристайко В., Золотарьов В. ЧК-ГПУ-НКВД в Україні: особи, факти, документи. – К., 1997.
14. Шаповал Ю. Україна XX століття: Особи і події в контексті важкої історії. – К., 2001.
15. Хлевнюк О.В. Политбюро: механизмы политической власти в 1930-е годы. – М., 1996.

-
16. Грегори П. Политическая экономия сталинизма. – М., 2006.
  17. Ленин В.И. Полн. собр. соч. – Т. 41.

Summary

The author examines the problem of political resolutions' adopting manner and exertion of power in Soviet society in 1920-1930s. He analyzes different ways of studying this issue: totalitarian, revisionist, Stalinism concept and so on. The author draws conclusion that dictatorship in USSR wasn't monolithic in spite of highly centralized power character.

М. О. Носик

НАРКОМАТ РОБІТНИЧО–СЕЛЯНСЬКОЇ ІНСПЕКЦІЇ ТА ЦЕНТРАЛЬНА КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ КП(Б)У – ОРГАНИ КОНТРОЛЮ ПРАВЛЯЧОЇ ВЕРХІВКИ СРСР НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ (1920–І РОКИ)

Актуальним на сьогодні залишається питання про роль та місце органів партійного і державного контролю в системі радянського, а потім і сталінського тоталітарного режиму, в тогочасних вищих радянських владних структурах (ЦКК КП(б)У НК РСІ).

Як відомо, органи партійно-державного контролю діяли на теренах України та постійно захищали інтереси вищого керівництва Комуністичної партії, яке намагалось зосередити в своїх руках контроль за політичною, соціально-економічною та культурною сферами життя суспільства Радянського Союзу.

Але не можливо досліджувати історичні особливості становлення та функціонування контрольно-ревізійних органів, не висвітливши перш за все політико-адміністративні особливості становища України у 1920 – поч. 1930-х рр.

Слід зауважити, що починаючи ще з початку 1923 р., після того як був заключений договір про утворення СРСР, Українська СРР стала фактично складовою частиною унітарної, єдиної держави – Союзу РСР, і лише номінально (тобто юридично, згідно союзних домовленостей), Українська СРР вважалася незалежним суб'єктом в складі СРСР (мала право на проведення самостійної внутрішньої та зовнішньої політики).

Виходячи з цього слід зауважити, що лише номінально УСРР мала власні органи державного управління (верховний орган влади – Всеукраїнський з'їзд Рад, що обирав вищий законодавчий орган – Верховну Раду УСРР; вищий орган виконавчої влади – Рада народ-